

СЛАВЕСНАСЦЬ І ДУХОЎНАСЦЬ

В рефлексиях, связанных с получением премии "За духовное возрождение", автор излагает свои взгляды на духовность, возрождение, а также полемически оценивает культуру без Культа, просвещение без Света Истинного, духовность без Духа Святого. Все это соотносится с нынешним состоянием и проблемами развития отечественной словесности и филологии.

In his reflections relating to having been awarded the prize "For the Spiritual Revival", the author expounds his views on spirituality, revival, and assesses, by way of polemics, the culture without the Cult, enlightenment without the True Light, spirituality without the Holy Spirit. All this is reviewed against the current status and problems of development of literature and philology.

Прапанаваны жанр самапрэзентацыі так ці інакш схіляе да самарэкламы і адпаведна выклікае неадназначныя рэакцыі з розных бакоў, а такім чынам, і пэўныя псіхалагічна-маральныя супярэчнасці. Нават калі весці гаворку выключна пра нагоду – прэмію "За духоўнае адраджэнне", усё роўна правакуюцца калі не самаацэнкі, дык самакаментарыі. Таму, відаць, будзе лепш, калі я абмяжуюся тлумачэннем задум і намераў, сціплыя вынікі здзяйснення якіх, мяркуючы па ўсім, ўлічваліся тымі, хто вылучаў мяне на прэмію і хто прысуджаў яе. А ўвогуле гэтае маё выступленне будзе бессэнсоўным без засяроджання на праблемах, якія датычацца ўсёй нашай філалагічнай карпарацыі.

Пачну з рэфлексій агульнага, але ў дадзеным выпадку нагодавага характару – наконт духоўнасці і адраджэння. Адносіны маёй маленькасці да гэтых вялікіх катэгорый наўрад ці каго асабліва цікавяць. Але ўсе мы сваё асабістае стаўленне да іх так ці інакш суадносім з існуючымі традыцыямі, спадчынай рода і народа, вопытам чалавецтва. Дык вось што, як мне здаецца, немагчыма ні праігнараваць, ні нават абмінуць.

Духоўнасць для хрысціяніна – не адкуль інакш, як ад купелі (хрышчэння) і чашы (прычашчэння). Гэта ж не што іншае, як блագадаць Святога Духа. Яе кожны чалавек можа атрымаць і ўтрымліваць, захоўваць і падмацоўваць. Аднак у нас ужо некалькім пакаленням, народжаным і выгадаваным ва ўмовах зацята-ваяўнічага атэізму, усё ўяўляецца не зусім так ці зусім не так. І за гэта, бясспрэчна, асабліваю адказнасць нясе інтэлігенцыя. Тая, што засвойвала, распаўсюджвала, зацята адстойвала і сама стварала культуру без Культа, асвету без Святла, духоўнасць без Духа Святога..., перастаўшы зважаць нават на першасны сэнс гэтых паняццяў, пры такім падыходзе цалкам абессэнсоўленых. І справа не толькі ў антынамічнасці як выніку дэзтымалагізацыі самой па сабе, але, што істотней, у неадэкватнасці прынятага светапогляду, светаадчування і светаадлюстравання. Інакш кажучы, у тым, што адбыўся і ўжо досыць трывала замацаваўся разлом свядомасці, які непазбежна вёў у блуканні.

Адраджэнне, такім чынам, заключаецца найперш у вяртанні блудных сыноў, адным з якіх я з'яўляюся. Вяртанне да каго, чаго? Да спадчыны рода і народа, векавых устояў і традыцый, якіх трымаліся нашы продкі на зямлі, а таксама да Айца Нябеснага. Разумею, што апошнія словы ўспрымаюцца многімі скептычна, бо ўсё яшчэ захоўваюць інерцыю засвоеныя амаль за стагоддзе ідэалагемы, сярод якіх ці не самая трывалая – наконт "опіуму".

Веравызнаўчыя погляды – пры ўсім тым, што змест іх універсальны, а рытуалы і абрады, як правіла, саборныя, г. зн. масавыя – маюць-такі інтымны характар. Таму я не збіраюся, ды і не маю права, з-за сваёй грэшнасці і малавернасці прапаведаваць, а тым больш "дзяліцца вопытам". Тут, бадай, дарэчы меркаванне А. Разанава наконт таго, што ўсе мы на аднолькавай адлегласці ад Бога, аднак на рознай – да Бога. Разам з тым я мушу згадаць пра ўсвядомленую патрэбу, не толькі для сябе, задумацца пра накірунак руху па жыцці (ад Бога – да Бога), паколькі з гэтага нарадзілася ідэя

анталогій, якія мне выпала ўкладаць, а таксама і назва першай з іх: *Насустрэч Духу. Анталогія беларускай хрысціянскай паэзіі. Мн.: Ураджай, 2001; Насустрэч Духу. Анталогія беларускай хрысціянскай паэзіі. Мн.: Ураджай, 2003; Слово и Дух. Антология русской духовной поэзии. X–XX вв. Мн.: Свято-Елизаветинский монастырь, 2003.*

Падрыхтоўка гэтых кніг, распачатая ў канцы 1980-х гг., вялася паралельна. Далёка не простым быў і збор матэрыялаў, і пошук выдаўцоў. Ды зараз, пэўна, лепш не пра гэта гаварыць, а прывесці некаторыя развагі, якімі праца матывавалася і стымулявалася.

Перш за ўсё мяне бянтэжыла і бянтэжыць тое, як стаў ужывацца выраз: *“На пачатку было слова...”* У звароце апошніх дзесяцігоддзяў змест яго абмяжоўвалі ўмоўнай нібыта-філалогіяй, ігнаруючы сапраўдны тэкст і кантэкст першакрыніцы, Свяшчэннага Пісання: *“На пачатку было Слова, і Слова было ў Бога, і Слова было Бог. Яно было на пачатку ў Бога. Усё праз Яго пачало быць, і без Яго нішто не пачало быць, што пачало быць. У ім было жыццё, і жыццё было святлом людзей; і святло ў цемры свеціць, і цемра не ахапіла яго”* (Ін. 1-5). На павярхоўны погляд, не адбывалася нічога асаблівага: проста скарачалі цытату і ў *Слова* адбіралі вялікую літару... Па сутнасці ж такім чынам ад *Бога-Слова* адчужалася *Славеснасць*, якая зыходна мела, а таксама дзякуючы больш чым тысячагадовай традыцыі нашага народа захоўвала духоўныя, сакральныя функцыі.

Не выпадкова цяпер, шукаючы азначэнне, што ёсць паэзія, мы знаходзім шмат фармулёвак самых розных, у тым ліку і без патрэбы мудрагелістых і шкодна бязглуздых, ды амаль усе запар яны такія, што аддаляюць нас ад першаснага паняцця, перададзенага грэчаскімі словамі *poiēd* – ствараю, *poiētōs* – стваральнасць, творчасць. Адпаведна, калі пры ацэнках абыходзіцца без мудравання-пустадумства, сапраўдная паэзія – гэта зусім не ўдала структураваны тэкст, не выштукаваныя ланцужкі слоў, дасціпных выразаў ці кідка-прыгожых метафар і фігур, нават не афарыстычна сфармуляваныя думкі і не ўразліва перададзеныя пачуцці, а тым больш не злабадзённыя лозунгі, як гэта распаўсюдзілася ў нас за апошнія стагоддзі. Паэтычная творчасць – паводле азначэння! – уяўляе сабой значна большае, праграмаванае на зваротную сувязь з Тварцом, г. зн. памкненне да Бога, набліжэнне да Яго, вяртанне падабенства з Вобразам Яго. Блажэнны Аўгусцін у свой час адзначыў, што праз музыку мы пазнаём Тварца. Абапіраючыся на яго сапраўды мудрае меркаванне, нам свае развагі можна ўдакладніць так: і прызначэнне паэзіі – у тым, каб пазнаваць Тварца, каб вызнаваць Любоў, Ісціну, Хараство, Сумленне, каб сцвярджаць Духоўнасць, каб напамінаць грэшнаму чалавеку пра Неба, а ў жыцці зямным падтрымліваць сілы стваральныя і супрацьстаяць сілам разбуральным.

І вось, рыхтуючы анталогію, трэба было шукаць адказ, ці адпавядае такому высокаму прызначэнню наша паэзія і літаратура наогул, а ў гэтых пошуках імкнуцца пазбегнуць суб'ектыўнасці, тэндэнцыйнасці. Апошнія ж, па вялікім рахунку, у прынцыпе немагчыма. Хоць бы таму, што ўвесь час даводзілася пераадольваць вынікі тэндэнцыйнасці савецкай эпохі – распаўсюджанае меркаванне, быццам бы наша літаратура цалкам бязбожніцкая. Ды сабраны матэрыял – хоць і без належнай паўнаты – сведчыць сам за сябе.

Задача, за якую мне давалося ўзяцца, вымагала таго, каб айчынная славеснасць была прадстаўлена ў развіцці, а гэта значыць, найперш, з увагай і павагай да **хрысціянскасці народнага светапогляду**, інакш кажучы – да **народнага хрысціянства беларусаў**, глыбока і шматстайна адлюстраванага вуснай народнай творчасцю. Нас доўга, і не без вынікаў, пераконвалі, нібыта беларускі фальклор цалкам атэістычны. Што ж, у ім, як і ў фальклоры іншых народаў, хапае ўсяго, уключаючы высмейванне службы-

целяў Царквы, тых ці іншых абрадаў, зборы розных часоў фіксуюць праявы бязбожніцтва і нават багахульства. Ды хіба гэта вызначальнае? Тады, можа, гэтаксама ўсе багацці роднай мовы звяздзем да брыдкаслоўя і будзем ганарыцца менавіта ім? Абсурд. Як бы ні было, а развіццё славеснасці ва ўсіх яе родах і відах немагчыма асэнсоўваць без уліку рэальнага значэння духоўна-рэлігійных чыннікаў. А каб улічваць іх, неабходна вярнуць – калі не ў паўсядзённы ўжытак, дык хоць бы ў спадчынную памяць – той фонд твораў адпаведнага зместу, які назапасіўся больш чым за тысячагоддзе. І, што не меней важна, пачнём ставіцца да яго не як да фонду музейнага, а як да дзейнай традыцыі, якая належным чынам успрымаецца і развіваецца, увасабляючы нашу самасвядомасць. Вось дзеля чаго найперш задумваліся і складаліся зборнікі паэзіі і прозы хрысціянскай тэматыкі. Апошнія словы тут падкрэслены, каб удакладніць, што анталогіі потым атрымалі падзагалоўкі з азначэннямі, якія асабіста я не даваў і асцерагаюся ўжываць. Веру і духоўнасць кожнага з нас, нашых папярэднікаў і наступнікаў вызначыць сам Гасподзь; мне ж па сіле разабрацца хіба што ў тэматыцы і асноўным пафасе тэкстаў. На іншае не прэтэндую, зробленае лічу далёка не ідэальным, аднак самую працу – усё ж такі патрэбнай, таму яе працягваю.

Прыкладна тое ж самае магу сказаць і пра яшчэ адну сваю кнігу – *Беларуская мова і Царква. Мн.: Св. Петра-Паўлаўскі сабор, 2000*. Яна, па сутнасці, з’яўляецца “дадатковым прадуктам” маёй працы ў Беларускай Біблійнай Камісіі (ББК). Паколькі дзейнасць Камісіі ў масавым друку асвятляецца часцей за ўсё не толькі без ведання справы, але і з моцнай залежнасцю ад розных пабочных чыннікаў, пастараюся даць адпаведную інфармацыю, што называецца, з сярэдзіны – як яе сакратар, каб універсітэцкія філолагі ведалі ўсё, як ёсць на самай справе. ББК створана ў 1989 г. па ініцыятыве і пад кіраўніцтвам Яго Высокапраасвяшчэнства Мітрапаліта Філарэта дзеля падрыхтоўкі перакладу Свяшчэннага Пісання на сучасную беларускую мову, а таксама распацоўкі багаслоўскай тэрміналогіі. Дарэчы, у цяперашнім складзе ББК працуюць чатыры выпускнікі філфака БДУ, двое з якіх маюць навуковыя ступені па філалогіі, трэці – па багаслоўі, а чацвёрты – у свяшчэнніцкім сане. Працуе Камісія не толькі рэгулярна, збіраючыся штотыдня, але сапраўды рупліва. На дадзены момант вынікі яе працы наступныя: пераклады ўсіх чатырох Евангелляў (тры выдадзена, чацвёртае рыхтуецца да друку) і Літургіі (неаднаразова друкаваны, у тым ліку асобнымі выданнямі), шэрага асноўных чынаў і трэбаў, асобных малебнаў і акафістаў (друкаваліся ў Беларускім праваслаўным календары, часопісе “Праваслаўе”), а таксама беларускамоўны багаслоўскі слоўнік (рэдагуецца, апрабоўваецца і рыхтуецца да друку). Удакладню яшчэ, што ўсе пераклады здзяйсняюцца з моў арыгіналаў і праходзяць апрабачку непасрэдна ў богаслужэннях.

Мне асабіста ўдзел у працы Камісіі даў вялікія магчымасці павышаць кваліфікацыю і пашыраць досвед у розных планах. Справа ў тым, што рабочая група Камісіі пры перакладзе рознааспектна абгрунтоўвае – нярэдка ў напружаных дыскусіях – кожнае слова і кожны пунктуацыйны знак Пісання, сваё рашэнне, звяраючы з дзесяткамі варыянтаў іншамовных і беларускамоўных, ужытых папярэднікамі, – так што за дзень нам удаецца адолець, як правіла, радкоў дзесяць. Прычым, на нашу думку, гэта плён зусім не кепскі. Хоць складанасцей, якія ўзнікаюць перад Камісіяй, вельмі многа. Інфармацыі ж пра гэта мала, а так званую грамадскую думку СМІ – дарэчы, не без удзелу і асобных лінгвістаў – фарміруюць часцей за ўсё на выдуманых абвінавачваннях у адрас Праваслаўнай Царквы і скептычных ацэнках дзейнасці Камісіі.

Таму, набыўшы за восем гадоў працы ў Беларускай Біблійнай Камісіі адпаведны досвед і вопыт, я палічыў сваім абавязкам даваць аб’ектыўную

інфармацыю па розных аспектах праблемы “Беларуская мова і Царква” і, наколькі магчыма, спрыяць пераадоленню стэрэатыпаў, якія выкарыстоўваюцца дзеля дыскрэдытацыі Праваслаўя і дэзарыентацыі грамадскай свядомасці.

Што ж датычыцца асаблівасцей згаданай праблемы і звязаных з імі складанасцей працы ББК, нельга не звяртаць увагі на парадаксальнасць нашай сітуацыі ўвогуле. Тое, што апрыорна лічыцца станоўчым для іншых народаў, для беларусаў выходзіць як адмоўнае. Калі меркаваць, скажам, па колькасці наяўных перакладаў Новага Запавету (мы іх маем ажно 12!), то нам, здаецца, павінны зайздросціць многія народы свету. Ды такое магло быць пры ўмове, каб усе, хто браўся перакладаць Свяшчэннае Пісанне на беларускую мову, неадменна ўсведамлялі адказнасць гэтай справы паводле мэты – у любым выпадку з разлікам на богаслужбовы ўжытак, і паводле значэння вынікаў – для беларусаў як нацыі, у адзінстве. А наяўныя вынікі сведчаць зусім пра іншае: нават чытаючы тытульныя надпісы на выданнях перакладаў, цяжка прызнаць, што гэта ператлумачэнні на адну і тую ж мову. Прычым справа не толькі ў наяўнасці дзвюх сістэм графікі. Як ні прыкра, аказваецца, што ў нас няма яшчэ нават агульнапрынятай назвы Кнігі кніг і яе складовых частак, а называюцца яны па-рознаму: *Свяшчэннае – Святое, Пісанне – Пісьмо, Завет – Запавет – Закон, Біблія – Бівлія – Бібля; Евагелье – Евангелле – Евангеле – Эвангеле – Эвангелье – Эванэлія*. Тое самае назіраецца ў іменаванні Госпада: *Ісус – Ісус – Езус, Хрыстос – Хрыстус*; аналагічна з імёнамі евангелістаў, прарокаў, апосталаў, святых: *Матфей – Мацфей – Мацьфей – Мацьвей – Мацей – Матауш – Матэвуш, Марк – Марка – Марак, Лука – Лукаш, Іаан – Іоанн – Іоан – Яан – Ян, Іакаў – Якаў – Якуб, Ілія – Ілля – Ільяш – Гальяш, Іерамія – Іерэмія – Ярэма, Іосіф – Язэп, Ірад – Гірад – Герад – Герод, Маісей – Майсей – Масей – Маізей, Пётр – Пётар – Пятро, Фама – Хама – Тамаш, Яфрэм – Ахрэм...*

Асобна варта спыніцца на тым, што, у ідэі, звычайна прываблівае нашу інтэлігенцыю – “выразная адметнасць беларушчыны” і “творчыя падыходы”. Смею сцвярджаць, што на многія з іх уцаркоўлены люд рэагуе не інакш як на прафанацыйныя і нават парадыйна-блюзнерскія, г. зн. кашчунныя. Хто не верыць, няхай праверыць на сваім успрыманні вось такіх вынаходніцтваў: “у вінішчу сваім фігу” (Лк. 13,6), “і з коптарам дадуць людзі ў вулоньне вашае” (Лк. 6,38), “вышышкаў собскасьць сваю, жывучы раськідонліва” (Лк. 15,13), “вышышкаў маемасьць тваю зь бязулямі” (Лк. 15,30), “кажны дзень гучна дзедаваў” (Лк. 16,19) ... Тут прыведзены прыклады з аднаго толькі невялічкага фрагмента перакладу Я. Станкевіча, які абеларушваў усё Свяшчэннае Пісанне, у тым ліку імёны ўласныя: *Хахіль* [=Тэафіл, Феафіл (Лк. 1,3)], *Салома* [=Саламія (Мк.16,1)], *Вартымей Тымяёнак* [=Варцімей, сын Цімея (Мк. 10,46)], *Нааман Сыранін* [=Нееман Сірыянін (Лк. 4,27)], *Ганна Фануелішка, прарока Ашэравага* [=Анна прарочыца, дачка Фануіла, з племені Асіра (Лк. 2,36)], азнакі радаводу перадаваў “па-вулічнаму”, амаль як мянушкі: “...сынам Язэпа Гілянка, Матфацёнка, Левянка, Мельшанка, Янянка, Язэпенка, Маттафёнка, Амасёнка <...> Сыфянка, Адамёнка, каторы быў Божы” (Лк. 3, 23–38), а то і яшчэ больш творча: “Давід жа нарадзіў Салямона ад Урыхі” (Мф. 1,5).

Каментарыі патрэбны? Думаецца, не. Роўна як і тлумачэнні, ці ёсць падставы для трывогі ў сувязі з тым, наколькі носьбіты сучаснай нацыянальнай мовы ўсведамляюць адказнасць за своечасовае наданне ёй функцый, не ўласцівых да гэтага, за паўнаважнасць выкарыстання ў такой спецыфічнай сферы, як рэлігійная, за належную распрацоўку і універсалізацыю дзеля спалучэння статусу нацыянальнай і сакральнай.

Праблема “Беларуская мова і Царква” – надзвычай сур’ёзная. Актуальная таксама. Аднак яе нельга штучна рабіць гарачай, а тым больш гарачкавай. Таму дыскусіі, які і крытыка нааўных рашэнняў, не павінны быць самамэтнымі, абстрагаванымі ад рэальнасці, у дадзеным выпадку галоўнае – ад рэальнага вопыту, стану і перспектывы існавання Царквы. А інакш усе нашы спрэчкі і памкненні могуць стаць чарговай ілюстрацыяй евангельскай прытчы пра будаўніцтва на пяску. Вось што перш за ўсё ўлічвае Беларуская Біблейная Камісія ў сваёй дзейнасці, вось чым кіруюся я, выдаўшы, а цяпер дапрацоўваючы кнігу па названай праблеме, разумеючы недасканаласць яе, роўна як і ўсіх сваіх вынікаў.

А падагульненне да сказанага можа быць наступнае: Славеснасць і Духоўнасць – усё ж такія непадзельныя, неадрыўныя і самадастатковыя без кожнага з нас асабіста, аднак існуюць яны дзеля ўсіх нас разам – ад веку і да веку.

Паступіў у рэдакцыю 11.02.2004.

А.А. ЛОЙКА – ЛАЎРЭАТ ПРЭМІІ ІМЯ У.І. ПІЧЭТЫ

Згодна з рашэннем Вучонага савета Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ад 30 кастрычніка 2003 г. прэмія імя У.І. Пічэты была прысуджана члену-карэспандэнту НАН Беларусі, доктару філалагічных навук, прафесару А.А. Лойку за падручнік “Старабеларуская літаратура”.

Былі дэканамі ўніверсітэцкага філалагічнага факультэта, якія ўступныя лекцыі пачыналі з успамінаў пра аспіранцкае жыццё, калі імі быў прачытаны поўны збор твораў Леніна. І быў дэкан, які ўступныя лекцыі пачынаў з іншага прызнання: у свае аспіранцкія гады прачытаў збор старабеларускіх летапісаў. Гэты чалавек – Алег Антонавіч Лойка – прыйшоў у свет у першы дзень і ў першы май 1930-х гг. Скончыўшы ў родным Слоніме аўльнаадукацыйную польскую школу, вучыўся затым у школе рускай, а на сталічны філфак быў прыняты толькі кандыдатам у студэнты. І стаў кандыдатам у беларускасць, чаму сведчанне – паспяховая вучоба, першыя вершы і публікацыі. А вось доктар беларускасці нараджаўся ў ім падчас таго аспіранцкага жыцця. Мацнеў жа – у тысячах лекцый на працягу амаль пяцідзесяцігадовай філфакаўскай працы. Гэта сталенне выявілася ў паўтысячы навуковых публікацый, у

паўсотні кніг паэзіі і прозы, у даследчыцкім летапісе гісторыі беларускай літаратуры – ад старажытнасці да дня сучаснага, у раманах-эсэ пра найвыдатнейшых сыноў нашай зямлі Францыска Скарыну і Янку Купалу. Гэта сталенне адзначалася званнямі дацэнта (1962) і прафесара (1971), члена-карэспандэнта НАН Беларусі (1989), ступенямі кандыдата (1956) і доктара (1969) філалагічных навук, узнагародамі (орденам Дружбы народаў і медалямі), лаўрэатствам: Дзяржаўнай прэміяй Беларусі (1990) і прэміяй імя У.І. Пічэты (2003).

Званне доктара беларускасці – і найбольш пашанотнае з усіх пералічаных, і найбольш клопатнае, бо Алег Лойка, сын таленавітага фельчара, шчыра і нястомна лячыў і лечыць нашу памяць, нашу волю, наш інтэлект, наш дух. Ягоныя лекі – паэтычныя, песенныя, літаратуразнаўчыя, эсэістычныя, публіцыстычныя, перакладчыцкія, настаўніцкія – увабралі мудрасць, мужнасць і вопыт сотняў пакаленняў і яшчэ сотням новых пакаленняў будучы мацаваць нацыянальнае здароўе. Як некалі рабілі гэта маладому аспіранту згаданага напачатку летапісы.

Алесь Пашкевіч,
старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў